

DOI 10.52363/2414-5866-2024-2-19

УДК 351.82: 325.456

*Шведун В.О., д.держ.упр., проф., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-5170-4222,*

*Ахмедова О. О., д.держ.упр., доц., КНУТмаД, м. Київ,
ORCID: 0000-0003-1573-7710*

Shvedun V., Doctor of Science in Public Administration), Full Professor, Head of the Scientific Department on the Study of Management Problems in the Field of Civil Protection of the Scientific and Research Center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

*Akhmedova O., Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business of Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv
ORCID: 0000-0003-1573-7710*

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КЛАС- ТЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF SOCIAL ECONOMY CLUSTERS DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

У статті здійснено дослідження європейського досвіду щодо формування та впровадження механізмів публічного управління розвитком кластерів соціальної економіки. Зокрема, проведено огляд загальної концепції «кластер соціальної економіки»; визначено групи та характерні риси кластерів, що мають відношення до соціальної економіки; виокремлено перспективи розвитку механізмів публічного управління кластерами соціальної економіки. Показано, що кластери складають значну частину європейського промислового ландшафту. Вони є динамічними географічними концентраціями взаємопов'язаних фірм і пов'язаних економічних суб'єктів, які досягли достатнього масштабу для розвитку спеціалізованих знань, послуг, ресурсів, постачальників і навичок. Зазначено, що кластерні організації – це юридичні особи, які підтримують зміцнення співпраці, мереж і навчання в інноваційних кластерах. Вони діють як постачальники інновацій, надаючи або направляючи спеціалізовані та індивідуальні послуги підтримки малого і середнього бізнесу для стимулювання інноваційної діяльності. Підкреслено, що кластери соціальної економіки можна розглядати як відкриті, гнучкі об'єднання, що складаються з неурядових організацій, традиційних та соціально орієнтованих підприємств й інших установ. Вони мають ключове значення для просування нової культури співпраці та конкуренції, де різноманітні зацікавлені сторони мають однакові права та обов'язки. Підкреслено, що кластери соціальної економіки розглядаються як суттєвий базис для підтримки зеленого та цифрового переходу

166

ISSN 2414-5858 (Print)

ISSN 2414-5866 (Online)

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

європейських компаній. Показано, що кластер соціальної економіки може бути засобом для фінансових можливостей (наприклад, фінансування проєктів, крауд-фандингу, державно-приватних інвестицій) і використовується для об'єднання фінансових ресурсів для соціальної економіки або конкретних проєктів із рушійною роллю учасників соціальної економіки.

Ключові слова: публічне управління, кластер соціальної економіки, механізми, малий і середній бізнес, інноваційна діяльність.

The article studies the European experience concerning formation and implementation of mechanisms of public administration of the development of the social economy clusters. In particular, a review of the general concept of "the social economy cluster" is carried out; the groups and characteristics of clusters related to the social economy are defined; the prospects of development of mechanisms of public administration of the social economy clusters are allocated. It is shown that clusters make up a significant part of the European industrial landscape. They are dynamic geographical concentrations of interconnected firms and related economic actors that have achieved sufficient scale to develop specialized knowledge, services, resources, suppliers and skills. It is noted that cluster organizations are legal entities that support the strengthening of cooperation, networks and training in innovative clusters. They act as innovation providers, directing specialized and tailored support services to small and medium-sized businesses to drive innovation. It is emphasized that the social economy clusters can be considered as open, flexible associations consisting of non-governmental organizations, traditional and socially oriented enterprises and other institutions. They are key to promoting a new culture of cooperation and competition where diverse stakeholders have the same rights and responsibilities. It is emphasized that the social economy clusters are considered as an essential basis for supporting the green and digital transition of European companies. It is shown that the social economy cluster can be a mean for financial opportunities (for example, financing of projects, crowdfunding, public-private investments) and is used to combine financial resources for the social economy or specific projects with the driving role of participants in the social economy.

Keywords: public administration, social economy cluster, mechanisms, small and medium-sized business, innovation activity.

Постановка проблеми. Сьогодні Європейська комісія розробила політику на користь кластерів, визначених як групи, що об'єднують достатню кількість компаній, особливо малих і середніх підприємств, тісно пов'язаних суб'єктів господарювання та пов'язаних установ, таких як технологічні центри або агентства розвитку. Спільна робота в кластері дозволяє підприємствам розвивати спеціалізований і спільний досвід, послуги, навички, нові ресурси, зв'язки з постачальниками та виходити на нові ринки. Кластери заохочують і поживляють співпрацю та створення мереж між усіма згаданими учасниками.

Європейська комісія також підкреслює роль кластерної організації як рушійної сили кластера. Кластерні організації – це юридичні особи, які підтримують зміцнення співпраці, мереж і навчання в інноваційних кластерах.

Вони діють як постачальники інновацій, надаючи або направляючи спеціалізовані та індивідуальні послуги підтримки малого і середнього бізнесу для стимулювання інноваційної діяльності. Зазвичай вони є акторами, які сприяють стратегічному партнерству між кластерами. Вищезазначене обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання публічного управління розвитком соціальних й економічних кластерів досліджували численні вчені та практики, зокрема, О. Варяниченко, С. Назаренко, А. Прощаликіна та ін. Однак питання дослідження досвіду закордонних держав щодо формування та реалізації механізмів публічного управління розвитком кластерів соціальної економіки все ще залишаються недостатньо розробленими.

Постановка завдання. Виходячи із описаної вище актуальності теми дослідження, метою статті є дослідження європейського досвіду щодо формування та впровадження механізмів публічного управління розвитком кластерів соціальної економіки. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються такі завдання: 1) огляд загальної концепції «кластер соціальної економіки»; 2) визначення груп та характерних рис кластерів, що мають відношення до соціальної економіки; 3) виокремлення перспектив розвитку механізмів публічного управління кластерами соціальної економіки.

Виклад основного матеріалу. Кластери складають значну частину європейського промислового ландшафту. Вони є динамічними географічними концентраціями взаємопов'язаних фірм і пов'язаних економічних суб'єктів, які досягли достатнього масштабу для розвитку спеціалізованих знань, послуг, ресурсів, постачальників і навичок. До них належить головним чином малий і середній бізнес, а також інші істотні суб'єкти індустріальної екосистеми, такі як дослідницькі установи, зокрема, наукові та технологічні парки, а також постачальники фінансових послуг, некомерційні організації, відповідні державні органи. В ЄС існує понад 3000 кластерів. В межах цих кластерів працюють понад 50 мільйонів осіб. На них припадає майже кожне четверте робоче місце в Європі (61,8 мільйона робочих місць або 23,4% від загальної зайнятості) і близько половини робочих місць в експортних галузях (50,3%) [2; 5].

Кластери в Європі відрізняються за розміром і форматом. Вони перебувають на різних стадіях зрілості, і національні, регіональні та місцеві органи влади реалізують різноманітні програми чи політику розвитку кластерів. Той факт, що існує 30 національних кластерних програм у 20 країнах, свідчить про важливість кластерів. Європейська Комісія також реалізує низку програм підтримки, які допомагають європейським кластерам розвиватися та співпрацювати через кордони. Кластери соціальної економіки розглядаються як суттєвий базис для підтримки зеленого та цифрового переходу європейських компаній. У 2020 році в Європейській платформі кластерної

співпраці було зареєстровано близько 250 так званих кластерів «зелених технологій». Вони успішно розробляють інноваційні екологічні рішення. Вони допомагають своїм членам створювати технології, продукти, послуги та бізнес-моделі, які є безпечними для навколишнього середовища та клімату. У Європейській платформі співпраці кластерів зареєстровано близько 400 ІКТ-кластерів, які зосереджують акторів, які займаються малим і середнім бізнесом, та мають компетенцію переважно в цифровому секторі [1; 3].

Концепція «кластеру соціальної економіки», що відображає промислові кластери, не має давньої дослідницької традиції порівняно з промисловими кластерами. Перші спостереження подібних концепцій з'явилися зовсім нещодавно. Кластери соціальної економіки охоплюють кілька секторів. Вони часто формуються в певній географічній зоні, але вони також є відкритими просторами, до яких люди можуть отримати доступ ззовні, що дозволяє розвивати різні ідеї та цінності в кластері поза його географічними обмеженнями. Тим не менш, взаємодія між кластером соціальної економіки кластером і його громадою є важливою, оскільки їхня вроджена мета – задовольняти потреби громади. кластери соціальної економіки можна розглядати як відкриті, гнучкі об'єднання, що складаються з неурядових організацій, традиційних та соціально орієнтованих підприємств й інших установ. Вони мають ключове значення для просування нової культури співпраці та конкуренції, де різноманітні зацікавлені сторони мають однакові права та обов'язки [3; 4].

Вони мають ключове значення для просування нової культури співпраці та конкуренції, де різноманітні зацікавлені сторони мають однакові права та обов'язки. Нещодавній шотландський дослідницький проєкт «Моделі кластерів і можливості для соціального підприємництва» (2019) наголошує радше на аспекті «економіки близькості», визначаючи кластер як «групу місцевих підприємств-однорумців, які створюють критичну масу підприємств, які тісно працюють разом. Ці географічно зосереджені групи є взаємопов'язаними підприємствами (або певним чином пов'язані), які співпрацюють для торгівлі та, як наслідок, мають потенціал стати більш продуктивними, інноваційними та конкурентоспроможними. Це об'єднання ресурсів і знань (наприклад, спільна інноваційна стратегія), розширена присутність на ринку та продажі (наприклад, з точки зору доступу до державних закупівель), а також охоплення більш практичних аспектів, таких, як транспортне сполучення, місцеві знання, цифровий зв'язок тощо [1; 5].

У той же час можна припустити, що багато кластерів соціальної економіки можуть існувати, не називаючи себе «кластерами» (як це стосується багатьох традиційних конкурентних кластерів). Отже, слід враховувати, що не існує єдиного підходу чи загально визнаної концепції щодо кластерів соціальної економіки «Територіальним полюсом економічного співробітництва» є група акторів (місцеві органи влади, компанії, дослідницькі/навчальні

суб'єкти), закріплені на території з метою спільного розвитку інноваційних економічних проєктів і стратегічної співпраці. Подібні кластери спрямовані на розвиток територій шляхом сприяння активізації проєктів соціальної та солідарної економіки, які мають сильний місцевий вплив і створюють переважно робочі місця, які не підлягають переміщенню, водночас поважаючи людей та навколишнє середовище [1-3].

У цьому зв'язку доцільно запропонувати наступні групи кластерів.

1. Інституціоналізовані кластери. Їх головна мета полягає у створенні суспільного багатства та робочих місць через зміцнення мережі організацій соціальної економіки, які вже присутні в межах розглянутої території.

2. Підприємницькі кластери. Вони найближчі до традиційних «техніко-економічних» або промислових кластерів. У підприємницьких кластерах питання, пов'язані з соціальною економікою, об'єднуються через діяльність, яка, зокрема, спрямована на підвищення працездатності окремих груп населення (наприклад, осіб з обмеженими можливостями) на відповідній території.

3. Соціальні кластери. В межах таких кластерів громадяни прагнуть забезпечити відповідь на соціальні потреби території. Партнерство з місцевою владою має вирішальне значення як для виникнення, так і для розвитку соціального кластера.

4. Альтернативні кластери. Це нетипова та рідкісна форма кластерів соціальної економіки, що пов'язує прибуткову діяльність традиційних компаній із демократичним управлінням [2; 5].

Таким чином, кластеризація соціальної економіки – це новий і зростаючий соціальний рух у Європейському Союзі.

Майже всі кластери відповідають підходу множинного партнерства; вони об'єднують у своєму складі не менше 2-3 типів акторів. Майже половина з них відноситься до ширших та складніших форм співпраці між суб'єктами соціальної економіки, традиційними комерційними підприємствами та іншими допоміжними суб'єктами, такими як органи державної влади, освітні та дослідницькі центри. Багато кластерів соціальної економіки мають особливість включати організації громадянського суспільства, хоча переважно в неформальній формі. Кластери соціальної економіки, як правило, є міжгалузевими за галузями діяльності. Це означає, що вони зазвичай мають інші рушійні сили, ніж підвищення (місцевої) галузевої конкурентоспроможності. Більшість кластерів соціальної економіки мають малі та середні розміри. Більшість кластерів соціальної економіки залучені до міжрегіональних та міжнародних мереж або проєктів [1; 4].

Створення робочих місць і місцевий економічний розвиток є найбільш переслідуваними пріоритетами. Іншим пріоритетом, визнаним у деяких випадках, є суто розвиток місцевої чи регіональної «екосистеми соціальної економіки» як такої шляхом створення сприятливих умов і підтримки. Тим не менш, у більшості випадків це пов'язано з суспільними або політичними

амбіціями, такими як соціальна інтеграція, залучення до роботи, освіта, сприяння екологічній та циклічній економіці тощо. У кількох випадках ініціативи є суто приватними.

Більшість кластерів соціальної економіки представляють фінансову модель, що характеризується кількома джерелами доходу. Підтримка державних ресурсів присутня в більшості випадків, для деяких структурно, а для більшості – через проєктне фінансування. Іншими ресурсами є внески членів, позики та приватні пожертви. Деякі кластери розвиваються навколо певного фізичного простору або хочуть перерозподілити їх у такий спільний простір. Вони часто організуються як «треті» «загальні» або «відкриті простори», хаби та мають різноманітні заходи та послуги, які виходять за межі суто бізнес-діяльності (творчість і культура, дозвілля, освіта, житло тощо). Цей тип кластерів часто є частиною ширшого бачення промислового відновлення або міського розвитку [1; 2].

Щодо членства, то існує три основних типи: закрите та формалізоване членство, неформальне членство та відкрите членство. Кластер соціальної економіки може бути засобом для фінансових можливостей (наприклад, фінансування проєктів, краудфандингу, державно-приватних інвестицій) і використовується для об'єднання фінансових ресурсів для соціальної економіки або конкретних проєктів із рушійною роллю учасників соціальної економіки. Діяльність переважної більшості кластерів обмежується політико-адміністративною юрисдикцією чи кордоном, що робить елемент «близькості» важливим. У територіальному аспекті сприяння «економіці близькості» є важливим виміром. Деякі кластери сожуть функціонувати як «кластер кластерів», «метакластери» «кластерні асоціації національного або європейського рівня» [2; 3].

Більшість кластерів соціальної економіки мають юридичну особу, керівника кластеру та співробітників. Інші мають скоріше неформального керівника кластеру (на безоплатній основі) і працюють, наприклад, на основі Меморандуму про взаєморозуміння; інші кластери навіть ініціюються місцевими чи регіональними органами влади. Останні, як правило, розвиваються або мають амбіції розвиватися в більш структуровані та незалежні кластерні організації з часом. Процес прийняття рішень у кластері соціальної економіки, якщо він формалізований, завжди є демократичним [3-5].

Висновки. Таким чином, заглиблюючись у кластери соціальної економіки, а точніше розглядаючи один із їх основних елементів (тобто суб'єкти соціальної економіки), цікаво відзначити, що суб'єкти соціальної економіки самі по собі є організаціями з багатьма зацікавленими сторонами. Емпіричні дані показують, що залучення різних категорій зацікавлених сторін до соціальних підприємств є каналом для розвитку відносин і довіри між цими групами. Слід також вказати на той факт, що їхній «внутрішній спосіб функціонування» є глибоко неоднорідним (наприклад, поєднання доходів від прода-

жу послуг, державних субсидій, пожертвувань і волонтерства). Відповідно, розумно припустити, що кластери соціальної економіки відтворюють таку поведінку та стимули у більш високому масштабі, ніж те, що відбувається в суб'єктах соціальної економіки. Іншими словами, є підстави для припущення, що сама природа соціальних підприємств (тобто багатосторонніх організацій) сприяє створенню кластерів соціальної економіки більше, ніж у випадку традиційних підприємств у зв'язку зі створенням кластерів, пов'язаних з технологіями. Однак це не враховує певні критичні бар'єри та перешкоди для виникнення та розвитку кластерів соціальної економіки.

Список використаних джерел:

1. Варяниченко О.В. Формування інноваційних кластерів в Україні як інструмент розвитку та конкурентоздатності. Науковий вісник НГУ. 2011. № 3. С. 118–121.
2. Назаренко С.А. Кластерний механізм підвищення конкурентоспроможності регіону. Сталый розвиток економіки. 2011. №1. С. 26–29.
3. Процаликіна А.М. Проблеми і перспективи формування інноваційних кластерів в Україні. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2010. Вип. 2 (8). С. 55–63.
4. Шестаковська Т.Л., Савченко В.Ф. Особливості формування соціально орієнтованих кластерів в Україні. Науковий вісник Полісся. 2016. № 1(5). С. 46–55.
5. Шипоша В., Трушкіна Н., Уткін В. Сутнісна характеристика кластерних структур промислових регіонів у національному господарстві України. *Věda a perspektivy*. 2022. № 9(16). С. 79-99.

References:

1. Varianychenko O.V. Formuvannya innovaciinih klasteriv v Ukraïni yak instrument rozvitku ta konkurentozdatnosti [Formation of innovation clusters in Ukraine as the tools of development and competitiveness]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. 2011. Vol. 3, P. 118–121.
2. Nazarenko S.A. Klasternii mehanizm pidvischennya konkurentospromojnosti regionu [Cluster mechanism of increasing regional competitiveness]. *Stalyj rozvytok ekonomiky*. 2011. Vol. 1, P. 26–29.
3. Proshalykina A.M. Problemi i perspektivi formuvannya innovaciinih klasteriv v Ukraïni [Problems and perspectives formation of innovation clusters in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoievropejs'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*. 2010. Vol. 2 (8), P. 55–63.
4. Shestakovska T., Savchenko V. Osoblyvosti formuvannja socialno orijentovanyh klasteriv v Ukraini [Features of formation of socially oriented clusters in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Polissja*. 2016. Vol. 1, P. 46–55.
5. Shyposha V., Trushkina N., Utkin V. Sutnisna kharakterystyka klasternykh struktur promyslovykh rehioniv u natsionalnomu hospodarstvi Ukrainy [Essential characteristics of cluster structures of industrial regions in the national economy of Ukraine]. *Věda a perspektivy*. 2022. Vol. 9(16), P. 79–99.